

АКЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ І ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Здійснено аналіз основних концептуальних підходів до проблеми вищої освіти і професійної підготовки в умовах глобалізації. Охарактеризовано нові підходи та ідеї щодо розвитку вищої освіти, завдяки яким можливе розв'язання сучасних освітніх і економічних проблем: справедливості у взаємодії глобальної економіки і ринку праці; багатоваріантності моделей навчальних закладів; пріоритетності професійної підготовки, розвитку професійних навичок для скорочення масштабів бідності та підтримки інклюзивного й економічного розвитку; міжнародне і соціальне партнерство у сфері вищої освіти в умовах глобалізації.

Ключові слова: вища освіта, професійна підготовка, ринок праці, глобалізація.

Осуществлен анализ основных концептуальных подходов к проблеме высшего образования и профессиональной подготовки в условиях глобализации. Охарактеризованы новые подходы и идеи по развитию высшего образования, благодаря которым возможно решение современных образовательных и экономических проблем: справедливости во взаимодействии глобальной экономики и рынка труда; многовариантности моделей учебных заведений; приоритетности профессиональной подготовки, развития профессиональных навыков для сокращения масштабов бедности и поддержки инклюзивного и экономического развития; международное и социальное партнерство в сфере высшего образования в условиях глобализации.

Ключевые слова: высшее образование, профессиональная подготовка, рынок труда, глобализация.

The article presents the analysis of the main conceptual approaches to the problem of higher education and vocational training in the context of globalization. Characterized by new approaches and ideas for the development of higher education, through which is possible to solve the modern educational and economic problems of justice in the interaction of the global economy and the labor market; a multivariate model of educational institutions; prioritize training, skills development for poverty reduction and support inclusive and economic development; international and social partnership in the sphere of higher education in the context of globalization.

Keywords: higher education, vocational training, labor market, globalization.

Забезпечення інноваційного розвитку освіти і науки з урахуванням високого потенціалу національної освітньо-наукової системи, виведення її на рівень європейської і світової якості проголошуються стратегічними завданнями у програмних документах української держави, зокрема, в Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», Посланні Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 р.», Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010), Національній доповіді

«Новий курс: реформи в Україні. 2010 – 2015» (2010), «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів» (2009), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» (2012) та інших. Основна мета освіти – це розвиток особистості людини як найвищої цінності суспільства, її здібностей, моральних якостей. Важливою є також підготовка до професійної діяльності у вищій школі.

Методологічним аспектам розвитку вищої школи та професійної підготовки значної уваги надавали вітчизняні і зарубіжні вчені: В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, В. Гесць, М. Згуровський, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, В. Луговий, О. Матвієнко, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Рибалка, А. Сбруєва, С. Сисоєва, М. Солдатенко та ін.

Розвиток вищої освіти і професійної підготовки на межі ХХ і ХХІ століть розглядається науковцями крізь призму новітніх світових тенденцій, що супроводжується переглядом освітніх стратегічних пріоритетів і ціннісних уявлень, методологічних і методичних засад, уточненням функцій. Водночас, аналіз наукових доробок свідчить, що проблема методології розвитку вищої освіти і професійної підготовки потребує додаткового вивчення.

Отже, наша мета – охарактеризувати концептуальні підходи до розвитку вищої освіти та професійної підготовки на початку ХХІ століття.

Кінець ХХ – поч. ХХІ століття характеризується появою нових підходів та ідей до розвитку вищої освіти, завдяки яким можливе розв'язання сучасних освітніх і економічних проблем. Серед них – проблеми справедливості у взаємодії глобальної економіки і ринку праці; багатоваріантності моделей навчальних закладів; пріоритетності професійної підготовки, розвитку професійних навичок для скорочення масштабів бідності та підтримки інклюзивного та економічного розвитку; міжнародне і соціальне партнерство у сфері вищої освіти.

Зазначимо, що у взаємодії глобальної економіки і ринку праці важливе значення має ідея справедливості, оскільки на сучасному етапі інтернаціоналізації потреби суспільного розвитку набувають всезагального характеру. Для їх задоволення потрібні ресурси, які окрема держава або група держав не спроможні надати, а тому виникає необхідність мобілізації ресурсів на планетарному рівні. Необхідність упорядкування процесів користування планетарними ресурсами, а також врегулювання питань щодо створення та споживання глобальних публічних благ потребують справедливого підходу. У доповіді Всесвітньої комісії із соціальних аспектів

глобалізації Адміністративної ради Міжнародного бюро праці «Справедлива глобалізація: створення можливостей для всіх» (2004) [16, с.Х] закріплено положення щодо моральних та етичних засад вищої освіти і професійної підготовки, суть якого полягає в тому, що «економіка стає все більш глобальною, в той час як соціальні та політичні інститути залишаються в основному місцевими, національними або регіональними. Невідповідність між економікою і суспільством підриває соціальну справедливість», а потенціал глобалізації повинен використовуватися для створення кращого світу, формування поваги, людської гідності й рівноцінності кожної людини, прагнення до більш відкритого процесу, який має справедливий характер і створює блага та реальні можливості для найбільшої кількості людей і країн; прагнення до глобалізації із соціальним виміром, яка підтримує людські цінності і поліпшує добробут людей з погляду їх свободи, процвітання і безпеки» [16, с. 4 – 5].

Положення доповіді спрямовують суспільство до забезпечення етичних основ глобалізації [16, с. 8], що, на нашу думку, безпосередньо має відношення до розвитку вищої освіти і професійної підготовки: повага до прав людини та людської гідності; повага до різноманітності культур, релігії, політичних та громадських поглядів за повної поваги до загальних принципів; справедливість; солідарність як усвідомлення спільності і глобального громадянства, а також добровільне прийняття взаємовідповідальності, визнання того, що у взаємозалежному світі бідність або пригнічення створюють загрозу процвітання і стабільності; повага до природи; моральні цінності і принципи, що повинні стати основою демократичного управління глобалізаційними процесами [16, с. 25 – 60].

Аналіз документальних і наукових джерел засвідчує, що пріоритетними напрямками розвитку вищої освіти і професійної підготовки на початку XXI століття є: інвестування з метою забезпечення ефективності підготовки майбутніх фахівців; посилення діяльності на міжнародному рівні; визнання знань та інформації основою соціальної інтеграції, а їх взаємодію – основою глобальної конкурентоспроможності [16, с. 120 – 121]; реалізація глобальних соціальних та економічних цілей міжнародними організаціями, урядами і парламентами, діловими колами, громадянським суспільством; налагодження діалогу, партнерських відносин як демократичних інструментів формування справедливого світопорядку [16, с. X – XI].

Проблеми зайнятості та професійної підготовки, зокрема проблеми освіти і кваліфікацій, розглядалися *Міжнародною організацією праці*. У доповіді МОП «Професійні навички, необхідні для працевлаштування і

підвищення продуктивності праці» (2010) проголошуються стратегічні пріоритети професійної підготовки: включення проблем розвитку професійних навиків в галузеві чи національні стратегії розвитку; розвиток професійних навичок для скорочення масштабів бідності та підтримки економічного розвитку. Стимулами для підприємства оголошуються зниження податків, виплата субсидій для соціального страхування, надання допомоги у зміні компонування робочих місць тощо [13, с. 111 – 130],

Пріоритетом професійної підготовки, розвитку професійних умінь і навичок має бути скорочення масштабів бідності та підтримка інноваційного й економічного розвитку. Висновки 97-ої Міжнародної конференції праці (2008) проголошують застосування комплексного підходу до розвитку професійних навичок, що передбачає таку послідовність [478, с. 13]: постійність і безперервність у навчанні, яке починається з дошкільного та початкового навчання, забезпечення належної підготовки дітей до навчання у середній та вищій школі, що включає в себе профорієнтацію, надання інформації про ринок праці і допомагає молодим людям вийти на ринок праці; надання працівникам та підприємцям можливості продовжувати навчання з метою підвищення кваліфікації та засвоєння нових навичок упродовж всього життя; розвиток базових професійних навичок (охоплюючи вміння читати, писати і рахувати), комунікативних навичок, навичок роботи в колективі, здатність до навчання, а також знання прав працівника та розуміння підприємницької діяльності для представників всіх професій; застосування професійних навичок, які дають змогу працівникам застосовувати знання та досвід в нових сферах (систематизація, стандартизація, оцінювання і атестація професійних навичок) так, щоб соціальні партнери на національних, регіональних або міжнародних ринках праці могли легко визначати рівень кваліфікації в різних видах діяльності; наявності можливості професійного навчання, мотивації та здатності продовжувати навчання і підтримку у використанні такої можливості, а також визнання набутих навичок [14, с. 23– 24].

Аналіз стратегії МОП «Кваліфікована робоча сила для інтенсивного, сталого і збалансованого економічного росту» (2011) засвідчив, що ключовими положеннями документа є такі: широка доступність якісної загальної освіти як основи майбутньої професійної підготовки; формування міцних зв'язків між сферою праці та постачальниками послуг професійної підготовки, що забезпечує відповідність набутих професій потребам підприємств; безперервне навчання на робочому місці впродовж життя, що допомагає адаптуватися до швидкозмінних умов; прогнозування майбут-

ніх потреб у кадрах і формування відповідних професійних компетенцій, постійна взаємодія між працедавцями і навчальними закладами, узгоджена робота державних органів та установ, повна інформація про ринок праці, аналітична робота, що виступає необхідною умовою для своєчасного виявлення потреб у кадрах; забезпечення як для чоловіків, так і для жінок широкого доступу до здобуття професійної підготовки, і особливо, для вразливих соціальних груп (молодь, низько-кваліфіковані працівники, працюючі інваліди, сільське населення) [9, с. IV – V]. Таким чином, у документах МОП відображено спрямування світового і європейського суспільства на розвиток професійних навичок особистості, на сприяння формуванню цивілізаційного ринкового середовища, що має забезпечити конкурентоспроможність країни, підвищення рівня життя.

Вивчення проблеми багатоваріантності моделей навчальних закладів дає можливість стверджувати, що основна увага дослідників [1; 4; 10; 18] зосереджена на формуванні знань в умовах університетської підготовки, виникненні високопрофесіоналізованої індустрії знання, на формуванні «суспільства, заснованого на знаннях» і «суспільства високих технологій» [7, с. 85], на організації університетів як центрів гуманітарного знання як осередків соціально-економічних, природничо-наукових, технічних і технологічних досліджень, чітко орієнтованих на виробництво і ринок.

У доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття ЮНЕСКО, очолюваної Ж. Делором «Освіта: прихований скарб» (1996), наголошується на важливості чотирьох основних принципів освіти: вчитися знати, вчитися робити, вчитися жити разом і вчитися бути [12, с. 23 – 24]. Особливу увагу на розвиток вищої освіти звернуто в декларації Всесвітньої конференції ЮНЕСКО «Вища освіта у XXI столітті: підходи та практичні заходи» (1998), основними положеннями якої є: відповідальність вищої школи за підготовку фахівців, розробку програм та проведення досліджень у галузі освіти; спрямованість підготовки громадян у системі вищої школи на формування вмінь самостійно мислити і бачити в культурних відмінностях хорошу можливість для плідного діалогу; необхідність для університетів стати активними учасниками вирішення актуальних, злободенних проблем сучасності: ліквідація бідності, нетерпимості, жорстокості, неписьменності, голоду, збереження навколишнього середовища; академічні свободи; кооперація та співпраця в контексті університетської освіти, що потребує докорінних змін; розширення можливості для навчання дорослих.

Положення декларації Всесвітньої конференції ЮНЕСКО про формування вищих навчальних закладів як науково-освітніх осередків зорієнтовано на «забезпечення сталого розвитку людства», освіти впродовж життя (оновлення професійних знань, забезпечення додаткової підготовки, навчання новим спеціальностям), формування пропозицій, поряд з фундаментальною підготовкою з основних дисциплін, різноманітних освітніх програм, передбачивши видачу проміжних дипломів та створення «освітніх ланцюжків» між різними навчальними курсами і дисциплінами. ВНЗ повинні визначити зв'язки і відносини ланок такого «освітнього ланцюга», щоб будь-яка людина, незалежно від ступеня навчання, могла самостійно керувати власною професійною підготовкою [3, с. 24 – 26].

Ще одна концептуальна ідея щодо вищої освіти і професійної підготовки полягає у визначенні університету як: осередку формування необхідних етичних норм, політичної неупередженості, критичного підходу і, поряд з цим, більш високого ступеня актуальності по відношенню до проблем суспільства і світу праці, причому, довгострокова орієнтація повинна ґрунтуватися на соціальних цілях і потребах, включаючи повагу культур і охорону навколишнього середовища. Вища освіта повинна зміцнювати свої функції, пов'язані зі служінням суспільству, особливо свою діяльність по боротьбі з убогістю, нетерпимістю, насильством, неписьменністю, голодом, погіршенням навколишнього середовища та хворобами, головним чином, шляхом застосування міждисциплінарного та трансдисциплінарного підходу до аналізу проблем і питань, відповідати очікуванням суспільства; інститут зміцнення співробітництва з ринком праці, аналізу і прогнозування громадських потреб. Підкреслимо, що головною турботою вищих навчальних закладів з метою сприяння забезпеченню зайнятості випускників має стати формування підприємницьких навичок і заохочення ініціативи студентів, які все більше будуть виступати не тільки в ролі тих, хто шукає роботу, але і, перш за все, майбутніх працедавців. Вищі навчальні заклади повинні надавати студентам можливість для всебічного розвитку своїх здібностей та формування соціальної відповідальності (Стаття 7) [3, с. 28].

Вивчення документів міжнаціональних організацій, зокрема Комюніке конференції європейських міністрів вищої освіти «Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті» (м. Льовен та Лувен-ля-Ньов, 2009) засвідчили визначення ряду стратегічних напрямів розвитку вищої освіти і професійної освіти на період 2011–2020 рр: спрямування основних зусиль на завершення розпочатих реформ (забезпечення широкої мобіль-

ності студентів і викладачів, поліпшення якості викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищення можливості працевлаштування випускників, а також забезпечення якісної вищої освіти для всіх); розвиток академічної свободи, автономності та відповідальності вищих навчальних закладів як принципів Європейського простору вищої освіти, зростання ролі вищих навчальних закладів у зміцненні демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності; сприяння створенню студентоорієнтованого освітнього середовища; нарощування зусиль в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, що є основним рушієм для нововведень в контексті економічного і соціального розвитку в орієнтованому на знання світі [2].

Аналіз наукових джерел засвідчив актуальність проблеми *міжнародного і соціального партнерства*. Глобальна освітня ініціатива (ГОІ) [6] визначає пріоритетність вищої освіти для всього суспільства; важливість зацікавленості приватного сектора в ефективній системі освіти: вона має вирішальне значення для економічного зростання, створює кваліфіковану робочу силу, збільшує купівельну спроможність населення і підвищує продуктивність. Загальна мета Глобальної освітньої ініціативи – формування підходів щодо стимулювання сфери освіти на глобальному, регіональному та національному рівнях шляхом створення міжнародної системи партнерства (МСП) та за участі приватного сектора.

Визначення особливостей освітнього транскордонного співробітництва і науково-технічного співробітництва у вищій школі зумовили здійснення аналізу таких завдань з модернізації системи вищої освіти в Європі, що обґрунтовано Європейською комісією у стратегії «Європа – 2020» (2011): збільшення кількості випускників навчальних закладів шляхом залучення широких верств суспільства до вищих навчальних закладів та скорочення числа тих, хто залишає навчання; підвищення якості викладання, підвищення професійного рівня науково-педагогічних кадрів, забезпечення випускників знаннями і компетенціями, необхідними для успішного застосування в майбутній професійній діяльності; надання більше можливостей студентам отримати додаткові навички у процесі навчання та стажування за кордоном, а також сприяння транскордонному співробітництву з метою підвищення продуктивності вищої освіти; зміцнення «трикутника знань» – освіти, науки і бізнесу – з метою сприяння розвитку інноваційно-дослідницького потенціалу; створення ефективного фінансового управління і механізмів для підтримки поширення передового наукового та педагогічного досвіду [8].

У доповіді Світового банку «Формування суспільства, заснованого на знаннях. Нові завдання вищої школи» (2001) вища освіта розглядається як один з важливих елементів єдиної системи освіти та визнається необхідність комплексного підходу до освіти як до єдиної системи розвитку людського капіталу, що виконує такі найважливіші функції, як формування гуманітарного і соціального капіталу, а також є важливим суспільним благом глобального масштабу [15, с. XIX]. Основоположними ідеями є наступні: розвиток і застосування знань як головних чинників соціально-економічного прогресу; необхідність вищої освіти для формування, поширення і застосування знань, а також для створення технічного і професійного потенціалу; держава створює сприятливі умови вищим навчальним закладам різних профілів для застосування інноваційних підходів і чіткого реагування на потреби глобальної конкурентної економіки, заснованої на знаннях, на зміну вимогам ринків праці, яким необхідний високорозвинений людський капітал; сприяння Світового банку країнам-клієнтам у використанні міжнародного досвіду та залученні ресурсів, необхідних для підвищення результативності роботи систем вищої освіти цих країн [15, с. 5 – 6].

Значний вплив вища освіта має на динаміку зайнятості і працевлаштування на ринку праці. У зв'язку з цим здійснений аналіз щодо напрямів діяльності вищої школи і статистичних показників євростату і національних статистичних даних показав сприяння формуванню демократичного суспільства, заснованого на знаннях: підтримка інновацій за рахунок створення нових знань, забезпечення доступу до глобальних джерел знань та адаптації знань для місцевих умов; вклад у формування людського капіталу за допомогою підготовки кваліфікованої і гнучкої робочої сили, в тому числі висококваліфікованих учених, фахівців, технічних працівників, вчителів системи базової та середньої освіти; створення основи для розвитку демократії, державного будівництва та соціального партнерства [15, с. 24]. При цьому, як правило, університет розглядається як науково-освітньо-промисловий комплекс. «Знання самі по собі не трансформують економіку; одночасно немає і гарантій того, що інвестування в наукові дослідження і розробки або в інші продукти вищої освіти принесе позитивну віддачу» [15, с. 25 – 26]. У частині «Формування людського капіталу» основоположною визначена ідея щодо «наявності розгорнутих систем освіти, які охоплюють все ширші верстви населення, що дасть змогу забезпечувати зростання частки висококваліфікованих фахівців, стати «ною

стратегією розвитку, опорою економічного зростання на основі знань» [15, с. 26].

У контексті прогностичного розвитку вищих навчальних закладів все більшої актуальності набувають проблеми диверсифікації моделей вищої освіти, форм і критеріїв набору, що необхідні як в світлі міжнародної тенденції до масового попиту, так і для забезпечення доступу до різних форм здобуття освіти, а також для розширення доступу для все більш широких верств населення в перспективі освіти впродовж життя, що передбачає наявність постійних відкритих можливостей для початку і завершення вищої освіти. «Навчальні заклади повинні бути потенціалом забезпечення широкого різноманіття можливостей у сфері освіти та підготовки кадрів таких, як: традиційні ступені, короткострокові курси, навчання протягом неповного дня, гнучкий розклад, модульні курси, дистанційне навчання з відповідною підтримкою тощо» [3, с. 30 – 34].

Перебудова програм та навчальних планів на основі міждисциплінарного та мультидисциплінарного підходів до навчання та наукових досліджень аналогічним чином буде вимагати суттєвої реорганізації лабораторій, що служать для забезпечення науково-технічних програм. Водночас для створення активнішого та інтерактивного навчального середовища у професорсько-викладацького складу має бути чітке бачення цілей впровадження нових технологій і найбільш ефективних шляхів педагогічної інтеграції». Комбінування навчання в режимі он-лайн із заняттями традиційної форми дає студентам більше можливостей для розвитку соціальних аспектів навчання за допомогою прямого спілкування, діалогу, дискусій, дебатів тощо. Звідси впливає одне з важливих завдань університетської освіти – підготовка науково-педагогічних кадрів. У результаті трансформації академічних і педагогічних підходів поглиблюються вимоги і до професії викладача, оскільки ВНЗ мають бути здатними швидко реагувати на мінливі сигнали з ринку праці та оперативно пристосовуватися до технологічних змін, що може викликати необхідність більш гнучкої системи прийому на роботу, розстановки викладацьких кадрів і оцінки якості їх роботи [15, с. 36 – 41].

Ідея взаємодії науки та бізнесу в контексті вищої освіти і професійної полягає у підвищенні значущості соціоекономічної складової дослідження, посиленні ролі малих і середніх бізнес-інституцій у спільних проєктах, тенденції до глобалізації, спеціалізації та міждисциплінарності наукових досліджень. Аналогічні завдання визначені й учасниками Ер-Ріадської конференції (Саудівська Аравія, 2011) [17].

Таким чином, на початку ХХІ століття стратегічними завданнями є: перетворення вищої освіти на освіту дослідницького спрямування; зростання якісного та кількісного складу контингенту студентів та їх мобільності, масовість та загальність вищої освіти; удосконалення структури вищої освіти та урізноманітнення мережі навчальних закладів; професіоналізація та диверсифікація вищої освіти; розробка механізмів та широке впровадження методів інноваційного і розвивального навчання, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу особистості.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Наука, освіта і культура України в постболонському просторі / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 11–13.
2. Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі СО / Комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, Льовен і Лувен-ля-Ньов, 28–29 квітня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua
3. Высшее образование в Европе. Транснациональное образование: возможность доступа или создание препятствий. – 2000 – №3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aha.ru/~moscow64/educational_book.
4. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 120 с.
5. Глобальная инициатива по образованию: Всемирный экономический форум. Январь, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/GEI_brochure.pdf.
6. Государственные приоритеты в науке и образовании / А. И. Ракитов, А. Н. Авдулов, Н. И. Иванов и др. – М.: РАН ИНИОН, 2001. – С. 97.
7. Европа 2020: Стратегия устойчивого роста / Европейская стратегия экономического развития; 03. 03. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
8. Квалифицированная рабочая сила для интенсивного, устойчивого и сбалансированного роста. Группа двадцати: стратегия в области профессиональной подготовки кадров / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро Восточной Европы и Центральной Азии. – М. : МОТ, 2011. – 55 с.
9. Луговий В. І. Світовий досвід професіоналізації освіти: концептуальні засади і практична реалізація / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2(67)'10. – С.5 – 22.
10. Міжнародні норми щодо ключових компетенцій [Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations DESECO [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/48/22/41529556.pdf>.

11. Образование: сокрытое сокровище [публикация реферата главы доклада, посвященной целям образования, а также разделов, затрагивающих проблемы высшего образования] // Альма матер. –1997. – № 9. – С. 22 – 27.
12. Политика в сфере занятости во имя социальной справедливости и справедливой глобализации: доклад о периодически обсуждаемых вопросах по проблемам занятости, 2010 год. Доклад VI. // Междунар.конф. труда, 99-я сессия 2010 г. – С. 185./ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public> .
13. Професійні навички, що сприяють зростанню продуктивності, зайнятості та розвитку (SkillsforImprovedproductivity, employmentgrowthanddevelopment): Звіт V. Міжнародна конференція праці, 97-а сесія. – Женева, 2008. – 182 с.
14. Формирование общества, основанного на знаниях: новые задачи высшей школы : пер. с англ.; – М: Весь Мир, 2003. – 232 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.worldbank.org.ru/ECA/Russia.nsf>
15. Халонен Т. Справедливая глобализация: создание возможностей для всех: доклад Всемирной комиссии по социальным аспектам глобализации (язык – русский) / Тарья Халонен, Бенджамин Уильям Мкапа. – Женева: Бюро МОТ, 2004. – С. X. – 194 с.
16. Эр-Риядское заявление по системе университетов мирового класса // Международное высшее образование. – 2011. – № 64 [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://ihe.nkaoko.kz/archive /118/1043/>
17. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Washington : World Future Soc., 1983. – 194 p.